

Linking Clause with the Verb “AST” and Its Applied Equivalentents in Arabic Based on Catford’s Theory

Hesam Hajmomen Sichani*

Assistant Professor, Department of
Arabic Language and Literature,
Allameh Tabataba’i University,
Tehran, Iran

Abstract

With an emphasis on the requirement for having an applied attitude toward the translation education, the present study tries to pass over abstract scope of the grammatical comparisons between the Persian and Arabic languages and examines that structures of the linking clauses with the verb “AST” are equivalent with which structures in Arabic, having a text-based attitude toward translation from Persian into Arabic for patterning the applied methods for such an equivalence by analyzing relationships between structures of this kind of clause in Persian and its equivalent structures in Arabic. The theoretical support for this study is the theory proposed by J. C.

* Corresponding Author: Hesam.Hajmomen@atu.ac.ir

How to Cite: Hajmomen Sichani, H. (2024). Linking Clause with the Verb “AST” and Its Applied Equivalentents in Arabic Based on Catford’s Theory. *Translation Researches in the Arabic Language and Literature*, 14 (30), 183-222. doi: [10.22054/RCTALL.2024.79499.1735](https://doi.org/10.22054/RCTALL.2024.79499.1735)

Catford from the applied linguistics viewpoint that offers an applied method for analyzing the equivalence between structures of these two languages by bringing two concepts of “Formal Correspondence” and “Textual Equivalence”. This study is conducted using an analytical-descriptive method, focusing on “Today’s Iranian Poetry” book (Persian text with Arabic translation) and it finally attains six applied patterns in translation of linking clause structures with the verb “AST” into Arabic, including: (1) The grammatical aspect of the links in Arabic and its correspondent with the verb “AST” in Persian; (2) Verbal aspect of the links in Arabic and its correspondent with the verb “AST” in Persian; (3) Verbal aspect of the links in Arabic and its correspondent with the verb “AST” and another element of the Persian clause; (4) The correspondent Arabic vocabulary group with the linking clause with the verb “AST”; (5) The cliché styles and idiomatic interpretation in Arabic which is correspondent with the linking clause with the verb “AST”; (6) Changing the expression method in Arabic in an equivalence with the linking clause with the verb “AST”.

Keywords: Linking Clause; The Verb “AST”; Translation into Arabic; Formal Correspondence; Textual Equivalence; Catford.

Introduction

One of the most important areas that affects the written translation from Persian into Arabic is the comparative studies between the grammars of these two languages that shows the grammatical correspondences between their structures. But the applied attitude toward the translation shows that the textual equivalence is far

beyond the grammatical correspondences of these two languages because a semantic structure from the language of origin may be equalize with various semantic structures in the language of destination. Therefore, the applied attitude toward translation education requires that references for education of translation from Persian into Arabic show that translators actually use what structures in Arabic language in order to equalize a Persian grammatical structure.

This analysis methodology finds its theoretical support in J. C. Catford's Translation Theory from the applied linguistics viewpoint that, setting forth the "Formal Correspondence" and "Textual Equivalence" duality, argues that we shot go far beyond the formal correspondences between two languages and extract the applied patterns translation by examining actual equivalents from the texts of origin and translation in order to analyze the equivalence in translation.

In this respect, the present study focuses on the linking clause with the verb "AST" as one of the most used clause structures in Persian language and tries to determine what applied structures exist to equalize this kinds of Persian clause in translation into Arabic. The study's samples are taken from "Today's Iranian Poetry" (2005), abilingual book, which is translated by MousaAswar and published by the Academy of Persian Language and Literature.

Thus, examining the said work, this study attempts two answer this question: Which applied patterns exist in Arabic for equalizing the linking clause with the verb "AST"?

The hypothesis of this study is that, beyond results obtained from the comparative grammars, the said equivalences have various

applications that may be actually determined by referring to translations from Persian texts into Arabic.

History of the Study

Although the author has found no independent research in the area of this subject, some references for grammatical comparison between Arabic and Persian or references for translation education have implications to this subject. For example, for example, Tabiban in “Grammatical Equivalents in Arabic and Persian” (152: 2008) and Helmi in “Comparison between Arabic and Persian Grammars” (78: 1992) have analyzed the grammatical relationship between the linking clause in Persian and noun clause in Arabic. In some sources for translation education, it is set forth that the linking verb “AST” has no equivalent in Arabic; for example, Marouf in “Translation Technique” (236: 2007); Zarkoub in “New Methodology for Translation Technique” (106: 1999); Fatehinezhad&Farzaneh in “Translation Methods” (30: 1998). But some authors have directly or indirectly implied that we may use a verb for translation of a linking clause with the verb “AST” into Arabic. For example, Asoudi in “Translation Technique and Applied Translation into Arabic” (39, 37: 2017); Asghari in “A New Approach Toward Translation from Arabic” (69: 2016) and Tahmasbinezhad&Naghizadeh in “Workshop for Translation into Arabic” (150: 2020).

Research Methodology

This study is conducted using analytical-descriptive methodology. Using this method, all linking clauses with the verb “AST” in the

Persian text are extracted together with their equivalent in the Arabic translation and patterns ruling on relationships between samples are described and finally a set of applied patterns are explained for translating this type of Persian sentence into Arabic.

Conclusion

For equalizing the linking clause with the verb “AST” in Arabic, there are six applied patters:

1. Using Arabic clauses in which the links are obtained from grammatical relationship between subject and predicate without any verb in the sentence.
2. Using Arabic clauses in which the link is attained through a verb and the verb simulates the relationship established by “AST” between the subject and predicate in the Persian sentence;
3. Using Arabic clauses in which links are established through a verb and the verb is chosen from the Persian clause based on meaning of an element and at the same time the element and verb “AST” is used as a correspondent.
4. Transforming the Persian linking clause from a sentence and diminishing it to an Arabic phrase which is used as a structure in another clause.
5. Using prevalent cliché styles or idiomatic interpretations in Arabic that impose the specific grammatical structure to the Arabic clause with no correspondent grammatical relationships between their elements with the Persian linking clause’s elements.

Expressing concept of the Persian linking clause in form of an Arabic clause which is its equivalent semantically but it is different in terms of method of expression and type of phrasing.

جمله‌اسنادی با فعل «است» و معادل‌های کاربردی آن در عربی برمبنای نظریه کتفورد

استادیار، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران،
ایران

حسام حاج مؤمن سیجانی * ID

چکیده

این مطالعه با تأکید بر ضرورتی که نگاه کاربردی به ترجمه برای آموزش ترجمه دارد، می‌کوشد از محدوده انتزاعی مقابله‌های دستوری میان زبان‌های فارسی و عربی عبور کند و با رویکردی متن‌محور به ترجمه از فارسی به عربی بررسی کند که ساخت‌های جمله‌اسنادی با فعل «است» عملاً با چه ساخت‌هایی در زبان عربی معادل‌سازی می‌شوند تا در نهایت با تحلیل روابط میان ساخت‌های این نوع جمله فارسی و ساخت‌های معادلشان در عربی، شیوه‌هایی را که به‌طور کاربردی برای این معادل‌سازی وجود دارد، الگوبندی کند. پشتوانه نظری مطالعه، نظریه‌ای است که جی سی کتفورد از دیدگاه زبان‌شناسی کاربردی برای تحلیل ترجمه ارائه کرده و در ضمن آن با طرح دوگانه «تناظر صوری» و «تبادل متنی» روشی کاربردی برای تحلیل تبادل میان ساخت‌های دو زبان به دست داده است. مطالعه با روش تحلیلی-توصیفی با تمرکز بر کتاب «شعر امروز ایران» / «الشعر الحدیث فی ایران» (متن فارسی با ترجمه عربی) انجام شده و در نهایت به شش الگوی کاربردی در ترجمه ساخت‌های جمله‌اسنادی با فعل «است» به زبان عربی رسیده که عبارت‌اند از: ۱- نمود دستوری اسناد در عربی متناظر با فعل «است» در فارسی، ۲- نمود فعلی اسناد در عربی متناظر با فعل «است» در فارسی، ۳- نمود فعلی اسناد در عربی متناظر با فعل «است» و عنصری دیگر از جمله فارسی، ۴- گروه واژگانی عربی معادل با جمله‌اسنادی با فعل «است»، ۵- اسلوب‌های کلیشه‌ای و تعبیرهای اصطلاحی در عربی معادل با جمله‌اسنادی با فعل «است» و ۶- تغییر نحوه بیان در عربی در تبادل با جمله‌اسنادی با فعل «است».

کلیدواژه‌ها: جمله‌اسنادی، فعل «است»، ترجمه به عربی، تناظر صوری، تبادل متنی، کتفورد.

۱. مقدمه

از جمله مهم‌ترین حوزه‌هایی که بر آموزش ترجمه نوشتاری از فارسی به عربی تأثیری بنیادین داشته، مطالعات مقایسه‌ای میان دستورهای این دو زبان است؛ زیرا این مطالعات نشان می‌دهند که میان ساخت‌های دستوری این دو زبان چه تناظرهایی وجود دارد و از این رو، فرض است که می‌توان از نتایج این مطالعات بهره برد تا نشان داد برای معادل‌سازی یک ساخت دستوری فارسی کدام ساخت دستوری در عربی وجود دارد.

رویکرد کاربردی به ترجمه نشان می‌دهد که تعادل متنی، امری فراتر از تناظرهای دستوری میان دو زبان است؛ زیرا یک ساخت معنایی از زبان مبدأ را عملاً می‌توان با ساخت‌های معنایی متنوعی در زبان مقصد معادل‌سازی کرد و این نکته‌ای است که باسل حاتم^۱ و ایان میسون^۲ بر آن تأکید کرده‌اند: «تحلیل گرانی که مبنایشان زاویه دید مترجم در عمل ترجمه است، نتایجی می‌گیرند کاملاً متفاوت از تحلیل گرانی که رویکردشان صرفاً معطوف به مقایسه ساختار زبان‌هاست. بنابراین در این مورد ظاهراً نظریه و عمل مطابقت ندارند» (حاتم و میسون، ۱۹۹۸م: ۴۵).

بنابراین رویکرد کاربردی به آموزش ترجمه اقتضا می‌کند که منابع آموزش ترجمه از فارسی به عربی به جای اینکه نشان دهند در تناظر با یک ساخت دستوری در زبان فارسی چه ساخت دستوری در زبان عربی وجود دارد، نشان دهند که برای معادل‌سازی یک ساخت دستوری فارسی، مترجمان عملاً چه ساخت‌هایی را در زبان عربی به کار می‌برند. این امر نیازمند آن است که با تمرکز بر یک ساخت فارسی، ساخت‌هایی عربی را که عملاً در معادل‌سازی آن به کار رفته‌اند از ترجمه‌های معتبر استخراج و سپس تلاش کرد تا نظمی را که بر ساخت‌های عربی معادل حاکم است، کشف کرد تا بتوان به الگوهای کاربردی مشخصی برای ترجمه یک ساخت فارسی به عربی رسید و علاوه بر این، تحلیل کرد که هر یک از ساخت‌های عربی چه ارتباط دستوری و معنایی با ساخت فارسی دارند که می‌توانند به عنوان معادل آن به کار بروند.

1. Hatim, B.

2. Mason, I.

این روش تحلیل در گستره مطالعات ترجمه پشتوانه نظری خود را در نظریه ترجمه جی سی کتفورد^۱ از دیدگاه زبان‌شناسی کاربردی می‌یابد. کتفورد در ضمن نظریه خود با طرح دوگانه «تناظر صوری» و «تعادل متنی» نشان داده که برای تحلیل روابط صوری میان دو زبان باید مشخص کرد که ساختی مشخص از یک زبان چه ساخت متناظر مشخصی در زبانی دیگر دارد، اما برای تحلیل تعادل میان ساخت‌های دو زبان باید نشان داد که در ترجمه یک ساخت از زبان مبدأ، عملاً ممکن است چه ساخت‌هایی از زبان مقصد در متن ترجمه به کار بروند. بنابراین، برای تحلیل تعادل در ترجمه باید از محدوده تناظرهای صوری میان دو زبان فراتر رفت و الگوهای کاربردی ترجمه را با بررسی معادل‌های واقعی از متون مبدأ و مقصد استخراج کرد.

از این دیدگاه، مطالعه حاضر بر جمله اسنادی با فعل «است» به مثابه یکی از پرکاربردترین ساخت‌های جمله در زبان فارسی، تمرکز کرده و کوشیده تا با کاربردی روش تحلیلی که ذکر شد، مشخص سازد که برای معادل‌سازی این نوع جمله فارسی در ترجمه به عربی عملاً چه ساخت‌های کاربردی وجود دارد. کاربرد وسیع این نوع جمله در فارسی بی‌نیاز از اثبات است، اما قابل توجه است که طیب‌زاده، دستورنویس فارسی، تصریح کرده که «در زبان فارسی کاربرد جمله‌های اسنادی فعل ربطی «است» در مقایسه با انواع دیگر جمله بسیار بالاست» (طیب‌زاده، ۱۳۹۱: ۱۵۰). بنابراین، تمرکز بر این نوع جمله فارسی در مطالعه حاضر می‌تواند الگوهای معادل‌یابی برای یکی از مهم‌ترین ساخت‌های فارسی را در زبان عربی مشخص سازد. علاوه بر این، در مقایسه دستوری میان زبان‌های فارسی و عربی مشهور است که فعل اسنادی «است» در زبان عربی معادلی ندارد. از این رو، بررسی شیوه‌های معادل‌سازی جمله‌های اسنادی با فعل «است» در عربی می‌تواند تفاوت میان تناظر صوری و تعادل متنی را در تعیین الگوهای ترجمه از فارسی به عربی به خوبی نشان دهد.

نمونه‌های مطالعه از کتاب «شعر امروز ایران» / «الشعر الحدیث فی ایران» برگرفته شده که شامل گزیده‌هایی از مقالات شعرپژوهان و شاعران معاصر ایران همراه با ترجمه آن‌ها به زبان عربی در قالب متنی دوزبانه است. این اثر به اهتمام و ترجمه موسی اسوار از سوی

1. Catford, J. C.

فرهنگستان زبان و ادب فارسی به عنوان ضمیمه شماره ۲۰ از «نامه فرهنگستان» (اردیبهشت ۱۳۸۴) در ۱۶۱ صفحه انتشار یافته است. دلیل انتخاب این متن، صلاحیت علمی ناشر برای انتشار متنی دوزبانه است؛ تا جایی که می‌توان با اعتماد به صحت زبانی در متن فارسی و ترجمه عربی، این اثر را یک متن دوزبانه معیار در فارسی و عربی تلقی کرد. به دلیل کثرت ارجاع به این کتاب، به جای «حقوقی و دیگران، با ترجمه اسوار، ۱۳۸۴» به اختصار حرف «ح» خواهد آمد.

در بررسی کتاب مورد اشاره - به مثابه متن و ترجمه‌ای معتبر - تمرکز اصلی بر این مسأله بوده که مترجم برای معادل‌سازی جمله‌های اسنادی با فعل «است» به زبان عربی در این اثر چه الگوهایی را به کار برده است. پس از تعیین این الگوها طبعاً می‌توان نمونه‌های دیگری را که ساختی مشابه با نمونه‌های مستخرج از این اثر دارند، ذیل این الگوها دسته‌بندی و تحلیل کرد. از این رو، این مطالعه ادعا ندارد که با استقرائی تام، همه ساخت‌های این نوع جمله فارسی یا همه معادل‌های آن‌ها در عربی را یافته است، بلکه تأکید دارد که نمونه‌های مستخرج از این اثر چنان گستره‌ای داشته‌اند که با تحلیل آن‌ها می‌توان دست کم به مجموعه‌ای از مهم‌ترین الگوهای کاربردی برای معادل‌سازی این نوع جمله فارسی در عربی رسید که البته چه‌بسا بتوان آن‌ها را تکمیل کرد. افزون بر این، اجرای این روش در مطالعه حاضر برای تعیین الگوهای کاربردی در ترجمه از فارسی به عربی اهمیتی فی‌نفسه دارد که می‌تواند به عنوان الگویی برای تحلیل تعادل کاربردی میان دیگر ساخت‌های این دو زبان به کار رود.

در مجموع، مطالعه حاضر با بررسی اثر مورد اشاره کوشیده به این سؤال پاسخ دهد که برای معادل‌سازی جمله اسنادی با فعل «است» در زبان عربی چه الگوهای کاربردی وجود دارد؟

فرضیه مطالعه نیز این بوده که معادل‌سازی بیان شده، فراتر از نتایجی که دستورهای مقابله‌ای به دست می‌دهند، شیوه‌های کاربردی متنوعی دارد که عملاً با رجوع به ترجمه‌های عربی از متون فارسی مشخص می‌شوند.

روش مطالعه تحلیلی - توصیفی است. با این روش، ابتدا مجموعه جمله‌های اسنادی با فعل «است» در متن فارسی همراه با معادل‌هایشان در ترجمه عربی استخراج شده‌اند، سپس

ساخت دستوری و معنایی جمله‌ها به‌طور مقایسه‌ای تحلیل شده و در نهایت تلاش شده الگوهای حاکم بر روابط میان نمونه‌ها توصیف شود تا بتوان به مجموعه‌ای از الگوهای کاربردی برای ترجمه این نوع جمله فارسی به عربی رسید.

در باب پیشینه مطالعه، نخست باید گفت که نویسنده هیچ پژوهش مستقلی در این موضوع نیافته است، اما منابع مقابله دستوری میان عربی و فارسی یا منابع آموزش ترجمه به این موضوع اشاراتی به شرحی که در ادامه آمده است، داشته‌اند.

طیبیان در کتاب «برابره‌ای دستوری در عربی و فارسی» (۱۳۸۷: ۱۵۲) در مبحث «مبتدا و خبر» به این بسنده کرده که «در زبان فارسی به جای مبتدا و خبر، نهاد و گزاره یا مسندآلیه و مسند می‌گویند». وی سپس دو مثال فارسی از جمله اسنادی با فعل «است» آورده است. حلمی نیز در کتاب «مقارنه بین النحو العربی والنحو الفارسی» (۱۹۹۲م: ۷۸) تحلیل کرده که جمله اسمیه عربی دو رکن اصلی دارد: مسندآلیه (مبتدا) و مسند (خبر). اما جمله اسمیه فارسی سه رکن اصلی دارد: مسندآلیه، مسند و رابط. سپس توضیح داده که «رابط» فعلی عام دال بر «بودن» است.

بسیاری از منابع آموزش ترجمه نیز به این ایده تکیه کرده‌اند که فعل اسنادی «است» در عربی معادلی ندارد؛ به عنوان مثال معروف در «فن ترجمه» (۱۳۸۶: ۲۳۶) آورده: «است» در ترجمه معادل ندارد. مانند: هوا دلپذیر است: الجوُّ رائقٌ. یا زرکوب در «روش نوین فن ترجمه» (۱۳۷۸: ۱۰۶) آورده: «فعل ربطی است ... در عربی معادل ندارد ... مانند: علیٌّ عالمٌ. علی دانا است» فاتحی‌نژاد و فرزانه نیز در «آیین ترجمه» (۱۳۷۷: ۳۰) آورده‌اند: «الرجلُ عالمٌ: آن مرد دانشمند است. در این جمله گویی تنوین (ـٌ) به جای فعل ربطی است نشسته است».

برخی نویسندگان از این محدوده فراتر رفته‌اند. به عنوان مثال اسودی در «فن ترجمه و تعریب کاربردی» (۱۳۹۶: ۳۷، ۳۹) ابتدا آورده: «است و هست در زبان عربی وجود ندارد»، اما سپس افزوده: «ترجمه همزمان قید «هنوز» و مفهوم «است و هست»، فعل ناقصه «مازال یا لایزال» خواهد بود». اصغری نیز در «رهیافتی نو بر ترجمه از زبان عربی» (۱۳۹۵: ۶۹) اشاره کرده در زبان عربی معاصر، افعال زیادی در معنای «است» به کار می‌روند؛ مانند «اعتبر، یعد، یمثل، یرتکز، یکمن و ..» نکته مهم در دو منبع اخیر، اشاره به این است که در

برابر فعلِ «است» ممکن است در عربی فعل به کار رود. طهماسبی و نقی‌زاده نیز در «ورشة التعریب» (۱۳۹۹: ۱۵۰) گفته‌اند واژه‌ای عربی وجود ندارد که معادل «است، هست» باشد، اما آن‌ها را می‌توان با عبارت‌هایی عربی تعریب کرد. ایشان سپس جمله‌هایی فارسی با فعلِ «است» همراه با ترجمه عربی آورده‌اند و در ترجمه‌ها صرفاً به جمله‌های بدون فعل اکتفا نکرده‌اند، اما اولاً در جمله‌های فارسی تمایزی میان «است» به مثابه فعل اسنادی یا به مثابه فعل کمکی قائل نشده‌اند و ثانیاً جمله‌های عربی را بدون هیچ تحلیل یا حتی نظم خاصی آورده‌اند. با این وصف در عمده منابع بیان شده مبنا این بوده که فعل اسنادی «است» در عربی معادلی ندارد و اگر در برخی منابع نکته یا مثالی فراتر آمده در حد اشاراتی محدود یا بدون تحلیل بوده است.

۲. چهارچوب نظری

از مشهورترین نظریه‌هایی که از دیدگاه زبان‌شناسی کاربردی به تحلیل چیستی و چگونگی ترجمه پرداخته‌اند، نظریه‌ای است که جی سی کتفورد (۱۹۱۷-۲۰۰۹م) در کتاب «یک نظریه ترجمه از دیدگاه زبان‌شناسی: رساله‌ای در زبان‌شناسی کاربردی» (۱۹۶۵م) ارائه کرده است. کتفورد در این نظریه، ترجمه را فرآیندی می‌داند که «طی آن، مواد متنی زبان مبدأ جای خود را به مواد متنی معادل در زبان مقصد می‌دهد» (کتفورد، ۱۳۷۰: ۴۲). بر اساس این تعریف، او مسأله اصلی ترجمه را یافتن معادل‌های ترجمه‌ای در زبان مقصد و هدف اصلی نظریه ترجمه را تعریف ماهیت و شرایط برقراری تعادل ترجمه‌ای برمی‌شمارد (همان: ۴۳).

کتفورد تأکید می‌کند که برای تحلیل تعادل و شرایط تحقق آن در ترجمه باید میان دو مقوله «تعادل متنی» و «تناظر صوری» تمایز قائل شد. وی توضیح می‌دهد که «تعادل متنی» رابطه‌ای کاربردی است که به طور عینی میان متن مبدأ و مقصد برقرار می‌شود، اما «تناظر صوری» رابطه‌ای انتزاعی است که میان مقوله‌های دو زبان برقرار می‌شود. بنابراین، «معادل متنی» هر شکلی از زبان مقصد (اعم از متن یا بخشی از آن) است که با شکلی از زبان مبدأ (اعم از متن یا بخشی از آن) معادل باشد، اما «نظیر صوری» به هر مقوله‌ای از زبان

مقصد اطلاق می‌شود که در اقتصاد این زبان، حداقل امکان همان مکانی را اشغال می‌کند که مقوله مفروض در زبان مبدأ اشغال می‌نماید (همان: ۵۳).

برای رسیدن به فهمی دقیق‌تر از تمایزی که کتفورد میان تناظر صوری و تعادل متنی قائل می‌شود، می‌توان جمله‌ای مثل «هوا سرد است» را در نظر گرفت. در این جمله، «هوا» به‌مثابه مسندآلیه، چیزی است که صفتی به آن نسبت داده شده، «سرد» به‌مثابه مسند همان صفتی است که به «هوا» نسبت داده شده، و «است» به‌مثابه فعل اسنادی «سرد» را به «هوا» نسبت داده است. از دیدگاه دستور مقابله‌ای، ساخت دستوری جمله فارسی مورد اشاره در زبان عربی با جمله اسمیه‌ای متناظر می‌شود که از «مبتدا» (به‌عنوان مسندآلیه) و «خبر مفرد» (به‌عنوان مسند) ساخته می‌شود و در آن خبر به مبتدا نسبت داده می‌شود بدون اینکه فعلی برای این نسبت‌دهی ظهور یابد: «الجوُّ باردٌ». به عبارت دیگر، می‌توان گفت ساخت دستوری «مبتدا + خبر از نوع مفرد» در زبان عربی برای ساخت دستوری «مسندآلیه + مسند از نوع صفت + است» در زبان فارسی، «نظیر صوری» محسوب می‌شود.

بر این اساس، جمله‌ای مثل «او همراه من است» را می‌توان در متنی خاص به‌صورت «هو مُرافِقی» ترجمه کرد که به لحاظ دستوری با آن تناظر صوری دارد، اما در عین حال می‌توان احتمال داد که مترجمی دیگر همان جمله را به‌صورت «هو یرافِقی» ترجمه کند که ساخت دستوری‌اش «مبتدا + خبر از نوع فعل» است، یا مترجمی دیگر از جمله «إنه معی» استفاده کند که از «حرف مشبه بالفعل + اسم + خبر» ساخته شده است. چنین جمله‌هایی به لحاظ دستوری نظیر صوری جمله فارسی بیان شده محسوب نمی‌شوند، اما کاملاً محتمل است که عملاً برای ترجمه این جمله فارسی در متنی عربی به‌کار روند و برای آن «معادل متنی» محسوب شوند.

نکته مهمی که کتفورد درباره تناظر صوری یادآور می‌شود این است که چون ساختار صوری هر زبانی منحصر به فرد است، تناظر صوری میان ساخت‌های دو زبان غالباً جنبه‌ای تقریبی دارد (همان: ۸۶). بر همین اساس، تناظر صوری میان «او همراه من است» و «هو مُرافِقی» رابطه‌ای تقریبی است؛ زیرا در جمله عربی برخلاف جمله فارسی فعلی ظهور نیافته است.

کنفورد همچنین دربارهٔ تعادل متنی یاد آور می‌شود که چون هر زبان مناسبات محیطی خاص خود را دارد، عناصر زبان مبدأ و مقصد به ندرت «معنایی همانند» دارند، اما می‌توانند در محیط‌های همانند، نقش‌های مشابه داشته باشند (همان). بر همین اساس است که جمله «هو یرافقنی» گرچه دقیقاً معنایی همانند با «او همراه من است» ندارد، اما می‌تواند به‌عنوان معادل متنی‌اش به کار برود.

در مجموع، کنفورد با طرح دو گانه «تعادل متنی» و «تناظر صوری» می‌کوشد تبیین کند که تعادل کاربردی در سطوح مختلف دو زبان چگونه محقق می‌شود تا از این رهگذر مجموعه‌ای از قواعد ترجمه‌ای حاصل شود و روش او در این کار، بررسی همزمان از تعادل متنی و تناظر صوری در سطوح مختلف دو زبان است (همان: ۵۷). البته او اذعان می‌دارد که تعادل غالباً در سطح جمله برقرار می‌شود، اما به هر حال بررسی موضوع در سطوح کوچک‌تر از جمله را نیز امکان‌پذیر می‌داند (همان: ۸۶)؛ از این رو، از دیدگاه کنفورد باید مشخص شود کدام عنصر از زبان مقصد می‌تواند به‌عنوان معادل متنی برای عنصری از زبان مبدأ به کار برود و چه زمینه‌ای از روابط صوری میان دو زبان، تحقق این تعادل متنی را امکان‌پذیر می‌سازد.

نکته مهم دیگر در نظریه کنفورد این است که رابطه عناصر زبان مبدأ و مقصد در تعادل متنی رابطه‌ای یک‌به‌یک نیست، چراکه عناصر پربسامد از زبان مبدأ در یک متن طولانی معمولاً چندین معادل در زبان مقصد می‌یابند. از این رو، با بررسی احتمالات کاربردی و واقعی در ایجاد تعادل متنی برای یک عنصر، می‌توان قواعد ترجمه‌ای برای آن عنصر را تعیین کرد. بنابراین، یک «قاعده ترجمه» استنتاجی است که از شیوه‌های محتمل برای ایجاد تعادل متنی در ترجمه حاصل می‌شود (۵۸-۶۰).

بر این مبنا از آنجا که جمله اسنادی با فعل «است» از پربسامدترین انواع جمله در زبان فارسی است، انتظار می‌رود که در ترجمه متنی طولانی عملاً دارای معادل‌های متنی متنوعی در زبان عربی باشد. از این منظر، مطالعه حاضر بر مبنای تعادل متنی و تناظر صوری در بخش بعد کوشیده است طریقی از شیوه‌های محتمل برای ایجاد تعادل در ترجمه این نوع جمله فارسی به زبان عربی ارائه کند.

۳. تحلیل تطبیقی

۳-۱. نمود دستوری اسناد در عربی متناظر با فعل «است» در فارسی

ساخت بنیادین جمله اسنادی با فعل «است» در زبان فارسی عبارت است از «مسندالیه + مسند + است» که در آن «مسندالیه» و «مسند» دو رکن جمله‌اند و فعل اسنادی «است» مسند را به مسندالیه ربط می‌دهد (ر. ک؛ انوری و احمدی گیوی، ۱۳۸۵: ۷۲). در این ساخت بنیادین، مسندالیه یک گروه اسمی است، اما مسند در اشکال گوناگونی همچون گروه‌های اسمی، وصفی، قیدی و حرف اضافه‌ای ظاهر می‌شود؛ به ترتیب به عنوان مثال «او مهندس است»، «خانه او بزرگ است»، «فردا دیر است» و «امتحان از صفحه هفتاد است» (طیب‌زاده، ۱۳۹۱: ۷۹)؛ از این رو، در این ساخت از جمله فارسی، رابطه اسناد میان مسندالیه و مسند نمودی واژگانی دارد که در فعل «است» نمود می‌یابد. این در حالی است که اسناد در زبان عربی می‌تواند بدون نمودی واژگانی، صرفاً از رابطه دستوری میان مسندالیه و مسند در جمله حاصل شود. این نوع اسناد به طور بنیادین در دو الگو از جمله اسمیه نمود می‌یابد که عبارت‌اند از: «مبتدا + خبر مفرد» مثل «المعرفة قوّة» و «مبتدا + خبر شبه جمله» مثل «النجاة في الصدق» (خبر جار و مجرور)، «الوردة بين الأشواك» (خبر ظرف مکان) و «السلام قبل الكلام» (خبر ظرف زمان). البته در جمله اسمیه ممکن است خبر، دوباره یک جمله اسمیه باشد؛ به عنوان مثال «الظلم مرتع وخيم» در این صورت نیز باز اسناد میان مبتدا و خبر نمودی دستوری دارد؛ زیرا جمله اسمیه‌ای که خبر واقع شده «مرتع وخيم» در محل خبر مفرد واقع می‌شود. بنابراین، در دو الگوی بنیادین بیان شده، بدون اینکه فعلی وجود داشته باشد، اسناد صرفاً از رابطه میان مبتدا (به عنوان مسندالیه) و خبر (به عنوان مسند) حاصل می‌شود و صرفاً نمودی دستوری می‌یابد.

۳-۱-۱. جمله اسمیه با خبر مفرد یا شبه جمله

از مقایسه اسناد در ساخت‌های بیان شده میان فارسی و عربی این نتیجه حاصل می‌شود که جمله اسنادی با فعل «است» می‌تواند در عربی با جمله اسمیه با خبر مفرد یا شبه جمله معادل شود:

«شعر ذاتاً اعتراض است»: «الشعرُ في حدِّ ذاته احتجاجٌ» (ح: ۱۵۶-۱۵۷)

اینجا «شعر» مسندآلیه، «اعتراض» مسند و فعل «است» نمودِ واژگانی اسناد است. متقابلاً معادل متنی آن در عربی جمله‌ای اسمیه با خبر مفرد است که در آن «الشعرُ» مسندآلیه و «احتجاجُ» مسند است و از رابطه دستوری میانشان رابطه اسناد حاصل می‌شود. از این رو، از منظر تناظر صوری، جمله عربی در پوشش مسندآلیه و مسند با جمله فارسی متناظر است، اما در نحوه اسناد با جمله فارسی تفاوت دارد؛ زیرا اسناد در جمله فارسی نمودی واژگانی دارد، اما در جمله عربی، نمودی دستوری دارد.

«یکی از این موضوعات هم شعر است»: «من تلك المواضع الشعرُ» (ح: ۱۵۰-۱۵۱)

در این نمونه نیز جمله عربی، جمله‌ای اسمیه با خبر شبه جمله است که در آن مسندآلیه و مسند فارسی معادل‌های خود را یافته‌اند و باز اسناد به صورت دستوری نمود یافته است. در اینجا جایگاه مسندآلیه و مسند فارسی در جمله عربی برعکس شده؛ زیرا در جمله فارسی «یکی..» مسندآلیه و «شعر» مسند است، اما در جمله عربی «من تلك..» مسند (خبر شبه جمله) و «الشعرُ» مسندآلیه (مبتدا) شده‌اند. دلیل این تغییر آن است که مفهوم جمله فارسی در جمله عربی با استفاده از قالب بیانی متفاوتی صورت‌بندی شده که این قالب در قیاس با جمله فارسی، نقش‌های دستوری متفاوتی به عناصر جمله می‌بخشد؛ زیرا در زبان عربی به جای «واحدٌ من تلك المواضع..» می‌توان در بیانی رایج‌تر «واحدٌ» را حذف کرد و گفت: «من تلك المواضع...». بر این اساس استفاده از یک قالب بیانی رایج در زبان عربی چه بسا سبب شود توزیع نقش‌های دستوری در جمله متفاوت شود.

بنابراین، در تحلیل تناظر صوری می‌توان گفت در ترجمه جمله اسنادی با فعل «است» وقتی در عربی از جمله اسمیه با خبر مفرد یا شبه جمله استفاده می‌شود، مسندآلیه و مسند در جمله عربی ممکن است نقش‌های دستوری متناظری با معادل‌های خود در جمله فارسی داشته باشند؛ همچنان که ممکن است به اقتضای استفاده از قالب‌های بیانی رایج در عربی، نقش‌های دستوری نامتناظری بیابند. به هر حال، اسناد در جمله عربی نمودی دستوری و در جمله فارسی نمودی واژگانی دارد.

۳-۱-۲. جمله اسمیه با حروف مشبّه بالفعل

دو الگوی مذکور از جمله اسمیه عربی همچنین می‌توانند با «حروف مشبّه بالفعل» آغاز شوند. در این صورت مسندآلیه و مسند، اسم و خبر برای حروف مشبّه بالفعل می‌شوند، اما این موضوع تفاوتی در نحوه برقراری اسناد ایجاد نمی‌کند و اسناد در این نوع جمله‌ها نیز همان نمود دستوری را دارد. بر این اساس این جمله‌ها نیز می‌توانند به‌عنوان معادل متنی برای جمله اسنادی با فعل «است» به کار بروند:

«اما این تفصیل ... نوعی سیر دادن چشم است در جهان»: «لکنّ هذا التفصیل ... ضرب من إجلالة النظر في الكون» (ح: ۵۴-۵۵)

«دریافتم که شعر هنری است لذت‌بخش»: «أدرکت أن الشعر فنٌ مُمتعٌ» (ح: ۱۵۲-۱۵۳)

در نمونه‌های فوق در تناظر با «اما» و «که» حروف مشبّه بالفعل «لکنّ» و «أنّ» به کار رفته‌اند و سپس معادل‌های مسندآلیه و مسند در جمله فارسی به‌عنوان اسم و خبر برای «لکنّ» و «أنّ» ظاهر شده‌اند بدون اینکه تفاوتی در نحوه برقراری اسناد حاصل شود. باید توجه داشت که حروف مشبّه بالفعل لزوماً معادلی صریح در جمله فارسی ندارند، بلکه گاه مترجم به تشخیص خود از این حروف در جمله عربی استفاده می‌کند. به‌عنوان مثال اگر جمله فارسی مضمونی قابل تأکید داشته باشد، ممکن است مترجم معادل عربی‌اش را با حرف «إنّ» آغاز کند که رابطه اسناد در جمله عربی را مورد تأکید قرار می‌دهد:

«هنر اصیل طبیعی است»: «إنّ الفنّ الأصیل طبیعیٌ» (ح: ۱۳۲ و ۱۳۳)

در نمونه زیر نیز مترجم به تشخیص خود یک رابط در ابتدای جمله اسمیه آورده که باعث شده جمله با حرف مشبّه بالفعل آغاز شود:

«عرفان او عرفانی شخصی است»: «ذلک أنّ عرفانه ذاتیٌ» (ح: ۴۸-۴۹)

مشهود است که «ذلک أن» به معنای «چراکه؛ زیرا» معادلی در جمله فارسی ندارد، اما مترجم این جمله را به مثابه دلیلی برای ماقبلش در نظر گرفته و رابط «ذلک أن» را به جمله اسمیه افزوده است.

۳-۱-۳. جمله اسمیه با ضمیر میان مبتدا و خبر

در جمله اسمیه عربی این احتمال وجود دارد که میان مبتدا و خبر یک ضمیر واقع شود که به مبتدا ارجاع دارد؛ به عنوان مثال «زید هو المُنْطَلِقُ» و «زید هو مُنْطَلِقٌ» در این صورت اگر خبر، اسمی معرفه باشد (مثل جمله اول)، این ضمیر نقش دستوری «ضمیر فصل» را دارد که تصریح می‌کند اسم معرفه، خبر برای مبتداست و نه این که تابعش (مثلاً صفت یا بدل) باشد. اما اگر خبر، نکره باشد (مثل جمله دوم)، این ضمیر نقش دستوری «مبتدای دوم» می‌گیرد. به هر روی به لحاظ معنایی، این ضمیر دلالت بر «تخصیص و حصر خبر در مبتدا» یا «تأکید بر تعلق خبر به مبتدا» دارد. (السامرائی، ۲۰۰۰م، ج ۱: ۴۷-۵۰ و ۵۸) لذا این نوع جمله اسمیه نیز می‌تواند معادلی متنی برای جمله اسنادی با فعل «است» باشد:

«شعر محصول بی تابی آدم است»: «الشعرُ هو حصيلةُ توترِ المرءِ» (ح: ۱۲۸-۱۲۹)

«مایه اصلی اشعار من رنج من است»: «إنَّ الخامةَ الرئيسةَ فی قصائدی هی معاناتی» (ح: ۱۲۴-۱۲۵)

«زبان واقعی شعر ... متسع و انعطاف پذیر است»: «لغةُ الشعرِ الحقیقیةُ هی ... رحبةٌ ومطواعةٌ» (ح: ۱۳۸-۱۳۹)

مقایسه جمله‌های مذکور از دیدگاه تناظر صوری نشان می‌دهد که این ضمیر معادلی در جمله فارسی ندارد؛ زیرا جمله‌های فارسی دلالتی بر تخصیص یا تأکید بر تعلق مسند به مسندالیه ندارند. لذا به لحاظ تناظر صوری، در این حالت ضمیر در جمله عربی نوعی افزوده به‌شمار می‌رود.

اما ساختی از جمله اسنادی با فعل «است» وجود دارد که دلالت بر تخصیص یا تأکید بر تعلق مسند به مسندالیه دارد. در این ساخت، ابتدا مسندالیه و سپس فعل «است» می‌آید و سپس جمله‌ای می‌آید که جانشین مسند است و با حرف «که» آغاز می‌شود؛ به عنوان مثال «خدا است که روزی می‌دهد» (خیامپور، ۱۳۴۴: ۱۰۹) این ساخت را ذیل «تأویل جمله بعد

از که» با عنوان «حالت مسندی» آورده. در جمله مذکور چون درباره «خدا» خبر داده شده، «خدا» مسندآلیه است و جمله پیرو «که روزی می دهد» چون حکم جمله است و تأویل به صفت می شود، جانشین مسند به شمار می رود. (خدا روزی دهنده است.) اما به لحاظ معنایی، در این جمله «روزی دادن» به «خدا» تخصیص یافته و این گونه معنای تخصیص حاصل شده است. لذا این نوع جمله اسنادی می تواند در عربی با جمله اسمیه ای معادل شود که میان مبتدا و خبرش ضمیر آمده؛ در این صورت، ضمیر مذکور در جمله فارسی معادلی معنایی خواهد داشت:

«اختلاف بر سر همین برداشت است که ما را بر سر دوراهی ... قرار می دهد»: «الاختلاف علی وجهه النظر هذه هو الذي يقودنا إلى مفترقٍ ..» (ح: ۷۰ و ۷۱)
«شعریّت کلمات است که به سخن گفتن خصلت شاعرانه می بخشد»: «شاعریة الکلمات هی الّتی تُضفی علی الکلام مسحة الشعر» (ح: ۶۴ و ۶۵)

در این موارد گرچه به لحاظ تعادل متنی می توان کارکرد معنایی ضمیر در جمله های عربی را با مفهوم اختصاص در جمله های فارسی در تعادل دانست، اما به لحاظ تناظر صوری، هیچ واژه خاصی از جمله های فارسی با این ضمیر در تناظر نیست؛ زیرا مفهوم اختصاص در جمله های فارسی در واژه خاصی نمود نیافته، بلکه به طور دستوری در ساختی خاص از جمله اسنادی نمود یافته است.

۳-۱-۴. جمله اسمیه با خبر از نوع جمله مؤول به مصدر

ساختی دیگر از جمله اسنادی با فعل «است» وجود دارد که دلالت بر تخصیص دارد و وقتی معادل عربی اش در قالب جمله اسمیه همراه با ضمیر می آید، می توان واژه ای از جمله فارسی را در تناظر صوری با ضمیر محسوب کرد.

در ساخت مدنظر از جمله فارسی، ابتدا مسندآلیه می آید، سپس یک اسم مبهم (مثل اسم اشاره «این») در جایگاه مسند می آید و در نهایت یک جمله پیرو می آید که آن اسم مبهم را توضیح می دهد. به عنوان مثال «هدف این است که موفق شویم» (خیامپور، ۱۳۴۴: ۱۱۱) این ساخت را ذیل تأویل جمله بعد از «که» با عنوان «بدل از کلمه مبهم در مسند» آورده است. ارژنگ (۱۳۸۵: ۲۱۴) نیز آن را به عنوان جمله پیرو برای توضیح اسم های

مبهم آورده است چنین ساختی از جمله اسنادی نیز می‌تواند در تعادلِ متنی با جمله اسمیه به همراه ضمیر قرار بگیرد:

«دلیل ... این است که هر شاعرِ اصیلی ... تعریف تازه‌ای از شعر به دست می‌دهد»: «السببُ ... هو أنَّ أیَّ شاعرٍ أصیلٍ یطرحُ تعریفاً جدیداً للشَّعرِ ..» (ح: ۱۵۰-۱۵۱)

در جمله فارسی فوق، «دلیل» مسندألیه و اسم اشاره «این» مسند است که سپس جمله «که هر شاعر اصیلی ..» آن را توضیح داده است، چون «این» اسمی مبهم است که مقصود از آن در جمله پیرو مشخص می‌شود، می‌توان کارکرد معنایی‌اش را زمینه‌سازی برای بیان مقصود اصلی دانست که در قالب جمله پیرو می‌آید. از این منظر می‌توان «این» را به لحاظ صوری شبیه به ضمیر «هو» در جمله عربی دانست، چراکه این ضمیر نیز برای ذکر خبر زمینه‌سازی می‌کند. در جمله عربی «السببُ» مبتدا و جمله «أَنَّ أیَّ شاعرٍ أصیلٍ ..» خبر است که به لحاظ دستوری، تأویل به خبر مفرد می‌شود؛ زیرا «أَنَّ» در عربی از حروف مصدری است که جمله بعدش را تأویل به مصدر می‌کند تا آن جمله، نقش دستوری آن مصدر مؤول را بگیرد. بنابراین در این ساخت از جمله عربی نیز اسناد نمودی دستوری دارد و تنها نکته‌اش این است که به جای خبر مفرد، یک جمله در محل خبر قرار می‌گیرد.

نکته فوق وقتی بهتر مشخص می‌شود که می‌بینیم در ترجمه جمله پیرو فارسی ممکن است مترجم به جای اینکه در عربی از «حرف مصدری + جمله» استفاده کند که به لحاظ دستوری به مصدر تأویل می‌شود، خودش عملاً این تأویل را انجام دهد و مستقیماً از مصدر استفاده کند. این تبدیل باعث می‌شود یک جمله اسمیه با خبر مفرد ساخته شود:

«نیت او ... این است که شعر را به منطق طبیعی کلام نزدیک‌تر کند»: «غایتُه ... هی تقریبُ الشعرِ مِنَ المنطقِ الطبیعیِّ للكلامِ» (ح: ۳۶-۳۷)

در این نمونه «که ... نزدیک‌تر کند» در عربی به مصدر تأویل شده و به صورت «تقریبُ» آمده است که نقش خبر مفرد را دارد. به هر روی، جمله پیرو فارسی در عربی چه با

«حرف مصدری + جمله» ترجمه شود و چه مستقیماً با مصدر، اسناد که در فارسی با فعلِ «است» نمود یافته در معادلِ متنیِ عربیِ اش نمودی دستوری می‌یابد.

۳-۱-۵. جمله اسمیه با مبتدا از نوع جمله مؤول به مصدر

از دیگر مواردی که برای ترجمه جمله اسنادی با فعلِ «است» در جمله عربی از حرف مصدری استفاده می‌شود و باز اسناد نمودی دستوری دارد، جایی است که در جمله فارسی ابتدا مسند و فعلِ «است» می‌آیند و سپس مسندالیه به صورت یک جمله می‌آید. به عنوان مثال در «لازم است که صحبت کنیم»، «لازم» مسند است؛ زیرا اولاً حکم جمله است و ثانیاً جمله «که صحبت کنیم» تأویل به مصدر می‌شود و در جایگاه مسندالیه قرار می‌گیرد: «صحبت کردن لازم است» (خیامپور، ۱۳۴۴: ۱۰۹) این ساخت را ذیل تأویل جمله بعد از «که» به عنوان «حالت مسندالیه» آورده است. طیب‌زاده (۱۳۹۱: ۱۴۷) نیز آن را ذیل جمله اسنادی به عنوان «مسندالیه بندی» آورده است. در تعادل با این ساخت از جمله اسنادی که مسندالیه‌اش به صورت جمله پیرو می‌آید در عربی نیز ممکن است جمله‌ای بیاید که مسندالیه‌اش یک جمله مؤول به مصدر باشد. این ساخت از جمله عربی در تعبیری مثل «جدیرٌ بالذکرِ أن / أن ..» (شایان ذکر است که ...)، «من اللّازم أن / أن ..» (لازم است که ...)، «مما یدعو الی الأسفِ أن / أن ..» (مایه تأسف است که ...) و تعبیری از این قبیل نمود می‌یابد که در آن‌ها ابتدا حکمی در نقش «خبر مقدم» (مسند) صادر می‌شود و سپس مسندالیه آن حکم در قالب جمله‌ای می‌آید که با حرف مصدری آغاز می‌شود و از این رو، تأویل به مصدر می‌شود و نقش «مبتدای مؤخر» می‌گیرد؛ همچنان که در نمونه زیر نیز رخ داده است:

«یقین است که ... به نام نوآوری، شعر بی‌وزن را نستوده‌ام»: «مِنِ الْمُؤَكَّدِ أَنَّنِي ... لَمْ أَشِدْ بِالشَّعْرِ غَيْرِ الْمُوزُونِ بِاسْمِ التَّجْدِيدِ» (ح: ۱۴۲-۱۴۳)

در جمله فارسی فوق، ابتدا با «مسند + است» حکمی صادر شده است: «یقین است». سپس جمله‌ای آمده مسندالیه جمله است: «که به نام ...». بر مبنای تناظر صوری، متقابلاً در جمله عربی نیز ابتدا مسند ترجمه شده است: «مِنِ الْمُؤَكَّدِ» و سپس مسندالیه به صورت

جمله‌ای ترجمه شده که با حرف مصدری آغاز شده است: «أَنْتِي لَمْ أَشِدْ...». از این رو، «مِنَ الْمُؤَكَّدِ» در جایگاه مسند (خبر مقدم) و جمله «أَنْتِي..» در جایگاه مسندالیه (مبتدای مؤخر) واقع شده‌اند و از رابطه این دو، اسناد با نمودی دستوری شکل گرفته است.

۳-۱-۶. جمله برساخته از اسلوب «أَمَّا... فَ...»

ساخت دیگری از جمله عربی که در تعادل متنی با جمله اسنادی با فعل «است» واقع می‌شود و شبیه به جمله اسمیه‌ای است که اسناد در آن نمودی دستوری دارد، ساختی است که از حرف تفصیل «أَمَّا» همراه با فاء جواب («أَمَّا... فَ...») تشکیل می‌شود، بدون اینکه فعلی در آن بیاید. البته این نوع جمله در نحو عربی، جمله‌ای شرطیه تلقی می‌شود که جمله شرطش در تقدیر است (ر. ک؛ ابن هشام، ۲۰۰۰م: ۳۶۳)، اما در روساخت جمله با توجه به شکل ظاهری‌اش وقتی میان «أَمَّا» و «فَ» مسندالیه واقع می‌شود و بعد از «فاء» نیز فعلی نمی‌آید، ساخت جمله عملاً شبیه به جمله اسمیه بدون فعل می‌شود:

«اما قافیه گاهی بی‌اندازه زیباست»: «أَمَّا الْقَافِيَةُ فَهِيَ أَحْيَانًا غَايَةٌ فِي الْجَمَالِ» (ح: ۱۲۸-۱۲۹)

«شاعر در دوران اشیا و رؤیا معلق است»: «أَمَّا الشَّاعِرُ فَمَمْلُوقٌ فِي دَوْرَةِ الْأَشْيَاءِ...» (ح: ۱۴۸-۱۴۹)

در خصوص استفاده از این ساخت باید توجه داشت که ممکن است حرف «أَمَّا» در جمله عربی معادلی در جمله فارسی داشته باشد؛ مثل نمونه اول که با «اما» آغاز شده، اما ممکن است مترجم صرفاً به تشخیص خود جمله عربی را با چنین ساختی بیاورد، مثل نمونه دوم.

۳-۲. نمود فعلی اسناد در عربی متناظر با فعل «است» در فارسی

معادل‌سازی جمله اسنادی با فعل «است» در زبان عربی به جمله‌های بدون فعل محدود نمی‌شود، بلکه گاهی این نوع جمله با جمله‌های عربی دارای فعل معادل می‌شود. پیش از

بررسی چنین ساخت‌هایی ذکر یک نکته اهمیت دارد؛ در نحو عربی دو ساخت «جمله فعلیه» («یذهبُ علیُّ») و «جمله اسمیه با خبر فعلی» («علیُّ یذهبُ») به لحاظ دستوری متفاوت‌اند و به لحاظ معنایی نیز اولی دربارهٔ یک فعل خبر می‌دهد و دومی دربارهٔ یک اسم. اما هر دو در این ویژگی مشترک‌اند که حکمشان با فعل صادر می‌شود و بنابراین هر دو «جمله دارای فعل» هستند (ر. ک؛ الجواری، ۲۰۰۶م: ۲۰). به همین روال، در جمله‌های اسمیه با حروف مشبّه بالفعل و یا در اسلوب «أما... ف...» نیز اگر با یک فعل حکم داده شود، طبعاً چنین جمله‌هایی نیز دارای فعل هستند.

۳-۲-۱. استفاده از فعل‌های غیر حدوثی در عربی

در نحو سنتی عربی بابی با عناوینی چون فعل اسنادی یا ربطی نیامده است، اما این به آن معنا نیست که در عربی فعلی وجود ندارد که بدون دلالت بر حادثه خاصی، کارکردی صرفاً اسنادی یا دست‌کم، شبه‌اسنادی داشته باشد. السامرائی در «معانی النحو» دربارهٔ فعل‌های ناقصه (کانَ وأخواتها) می‌گوید اکثر نحوین قدیم معتقدند این فعل‌ها ناقصه نامیده شده‌اند، چون بقیهٔ فعل‌ها بر حادثه و زمان دلالت دارند، اما این فعل‌ها فقط بر زمان دلالت دارند (السامرائی، ۲۰۰۰م، جلد ۱: ۲۰۹). المتوکل نیز در کتاب «اللسانیات الوظيفية: مدخل نظری» در تحلیل دستور عربی بر اساس زبان‌شناسی نقش‌گرا، میان فعل‌هایی که بر حادثه دلالت دارند و فعل‌هایی که بر حادثه دلالت ندارند، تمایز گذاشته و فعل‌های نوع دوم را به دو دسته «فعل‌های کمکی» (أفعالُ المساعدة) و «فعل‌های ربطی» (أفعالُ الروابط) تقسیم کرده است (المتوکل، ۲۰۱۰م: ۲۲۲). از این رو، در برابر فعل اسنادی «است» ممکن است در عربی فعل‌هایی به کار روند که بدون دلالت بر حادثه خاصی، کارکرد اسنادی دارند. بارزترین این فعل‌ها، فعل ناقص «یکون» است که اسم (مسند‌آلیه) و خبر (مسنند) می‌گیرد و خبر را به اسم اسناد می‌دهد:

«برای انسان لباس و ظاهر مشهودش عنصر خارجی است»: «یکونُ للإنسانِ الزیُّ و المظهرُ المشهودُ عنصرًا خارجيًا» (ح: ۱۲۴-۱۲۵)

بنابراین، این ساخت عربی از نظر نحوه نمودبخشی به اسناد در تناظر صوری با جمله فارسی قرار دارد؛ زیرا در اینجا اسناد در جمله عربی نیز مثل جمله فارسی نمودی واژگانی می‌یابد.

علاوه بر «یکون»، فعل مجهول «یعدُّ» نیز می‌تواند در جمله عربی کارکردی اسنادی داشته باشد. قابل توجه است که «یعدُّ» در فارسی با «به‌شمار می‌آید» معادل می‌شود که آن نیز در فارسی مانند «است» فعلی اسنادی محسوب می‌شود (فرشیدورد، ۱۳۸۲: ۲۵۸).

«یعدُّ» ساخت مجهول از فعل دو مفعولی «یعدُّ» است که از افعال قلبی محسوب می‌شود و میان دو مفعولش در اصل رابطه مبتدا و خبر جریان دارد (السامرائی، ۲۰۰۰، ج ۲: ۵ و ۲۵)؛ از این رو، «یعدُّ» به لحاظ دستوری دو مفعول دارد، اما به لحاظ معنایی مفعول دوم را به مفعول اول نسبت می‌دهد. وقتی این فعل مجهول می‌شود (یعدُّ)، مفعول اولش به نائب فاعل تبدیل می‌شود و در نهایت «یعدُّ» به لحاظ معنایی، مفعول را به نائب فاعل نسبت می‌دهد. این گونه «یعدُّ» به لحاظ معنایی چیزی را به چیزی اسناد می‌دهد و کارکردی معادل با «است» می‌یابد:

«شاعر نوپرداز درون گراست»: «یعدُّ الشاعرُ الحديثُ انطوائياً» (ح: ۶۸-۶۹)

فعل دیگری که به لحاظ دستوری و معنایی مثل «یعدُّ» عمل می‌کند، «یعتبرُ» (ساخت مجهول از فعل دو مفعولی «یعتبرُ») است:

«اخوان ... بنیان‌گذار مکتبی در شعر جدید فارسی است»: «مهدی أخوان ... یعتبرُ مؤسسَ مدرسةٍ فی الشعرِ الجدیدِ فی ایران» (ح: ۴۲-۴۳)

بنابراین، از دیدگاه تناظر صوری، «یعدُّ» و «یعتبرُ» در پوشش‌دهی به ارکان جمله در تناظر با فعل «است» هستند، گرچه به لحاظ دستوری نقش‌های متفاوتی به عناصر جمله می‌بخشند.

در همین امتداد، فعل «بیدو» نیز می‌تواند کارکردی معادل با «است» داشته باشد، وقتی دو عنصر به همراه دارد: یکی «فاعل» و دیگری «حال». آن‌گاه «بیدو» عنصر دوم (حال) را

به عنصر اول (فاعل) نسبت می‌دهد و کارکردی معادل با «است» می‌یابد. باز قابل توجه است که «بیدو» در فارسی با «به نظر می‌آید» معادل می‌شود و این فعل نیز مثل «به شمار می‌آید» اسنادی محسوب می‌شود (فرشیدورد، ۱۳۸۲: ۲۵۸).

«شعر نو ... فرینده است»: «بیدو الشعرُ الحدیثُ ... خداعاً» (ح: ۶۴-۶۵)

بنابراین، «یعدُّ»، «یعتبرُ» و «بیدو» در چنین جمله‌هایی به لحاظ معنایی خبر از حادثه خاصی نمی‌دهند، بلکه صرفاً حالتی را به چیزی نسبت می‌دهند و اگر نگوییم مثل «یکون» عملکردی صرفاً اسنادی دارند، عملکردشان شبیه به فعل‌هایی است که صرفاً اسنادی هستند.

۳-۲-۲. استفاده از فعل‌های حدوثی در عربی

علاوه بر فعل‌هایی که در جمله عربی عملاً دلالت بر حادثه خاصی ندارند، ممکن است فعل‌هایی که بر حادثه دلالت دارند نیز در تعادل با فعل «است» قرار گیرند. این نوع تعادل وقتی شکل می‌گیرد که مترجم با توجه به ساخت معنایی خاصی که یک جمله فارسی دارد؛ به طور موردی فعلی عربی انتخاب کند که می‌تواند در جمله‌ای عربی با ساخت معنایی مشابه به کار رود و جایگزین فعل «است» شود:

«همه اشیا ... در حال حرکت دورانی است»: «تَمورُ كلُّ الأشياءِ ... فی حركةٍ دائریَّةٍ» (ح: ۱۴۸-۱۴۹)

«شعر فوران آتشفشانی است»: «یُمثِّلُ الشعرُ ثورةَ برکانٍ» (ح: ۱۲۸-۱۲۹)

اینجا فعل «است» «در حال حرکت دورانی» را به «همه اشیا» نسبت داده، اما در جمله عربی فعل «تَمورُ» آمده تا «فی حركةٍ دائریَّةٍ» را به «كلُّ الأشياءِ» نسبت دهد. فعل «تَمورُ» (نوسان دارد، می‌چرخد) فعلی است که بر حادثه دلالت دارد و از این نظر با «است» متفاوت است، اما اینجا به فراخور ساخت معنایی این جمله خاص انتخاب شده و توانسته در عربی به لحاظ معنایی ساخت معادلی با جمله فارسی تولید کند. در نمونه دوم نیز فعل «یُمثِّلُ»

(نمایان می‌سازد، به تصویر می‌کشد) همین وضعیت را در تعادل با «است» دارد. از این رو، از دیدگاه تناظر صوری می‌توان گفت در این روش نیز فعلِ «است» در جمله عربی فعلِ متناظر خود را می‌گیرد، اما این بار فعل عربی عملاً در جمله بر حادثه دلالت دارد. البته فعل عربی در تعادل با «است» ممکن است در زمانی بجز مضارع نیز بیاید، گرچه «است» بر زمان حال دلالت دارد. دلیل این تغییر یکی آن است که «است» می‌تواند در جمله‌هایی به کار رود که در سیاق گذشته یا آینده هستند و دلیل دیگرش استفاده از فعل ماضی در جمله شرطیه عربی است که می‌تواند بر معنای حال یا آینده دلالت کند:

«وصف‌های شاعر صوری و انتزاعی و غیرشخصی است»: «كَانَ الوصفُ لَدَيْهِ شكلياً تجریدياً غیر ذاتی» (ح: ۶۴، ۶۵)

«... یعنی جادویی‌تر، جذاب‌تر و سرانجام یعنی زیباتر است»: «أى أنه سَيكونُ أكثرَ سِحراً و جاذبيةً و فى النهاية أكثرَ جماليةً» (ح: ۱۳۲، ۱۳۳)

«اگر غرض از «تعهد» توجه به مواضع تاریخی و فضایل اساسی انسانی است...»: «إذا كان المقصودُ من «الالتزام» العنايةُ بالمواقفِ التاريخيةِ والفضائلِ الأساسيةِ للإنسانِ...» (ح: ۱۴۴-۱۴۵)

شایان ذکر است که وقتی جمله اسنادی بعد از حروف ربطِ «اگرچه، هرچه، هرچند» و نظایرشان می‌آید در ترجمه به عربی اگر از «وإن» استفاده شود، جمله بعدش جمله شرط است و از این رو، باز ممکن است فعل به صورت ماضی به کار رود:

«خاموشی را خوش‌تر می‌دارند، گرچه خاموشی سرآغاز فراموشی است»: «يُؤثرونَ الصمتَ وإن كانَ فاتحةً الخمولِ و النسيانِ» (ح: ۱۳۰-۱۳۱)

به همین شکل وقتی در تعادل با «است» فعلی عربی دال بر حادثه می‌آید نیز ممکن است زمان فعل تغییر کند:

«این دور شدن، نخست در انتخاب مفردات واژگانی است» «تَمَثَّلَ ذَلِكُ، بَادِيٌّ ذِي بَدءٍ، فِي اخْتِيَارِ الْمَفْرَدَاتِ» (ح: ۴۴-۴۵)

بنابراین نگاه کاربردی به زبان عربی در معادل‌سازی برای جمله‌های اسنادی با فعل «است» نشان می‌دهد که این فعل عملاً می‌تواند در جمله‌های عربی معادلی متنی در قالب فعل داشته باشد و این تعادل می‌تواند شکل‌های متنوعی بیابد.

۳-۳. نمود فعلی اسناد در عربی متناظر با فعل «است» و عنصری دیگر از

جمله فارسی

در الگوی دیگری از معادل‌سازی، ممکن است فعل «است» در ادغام با یکی از عناصر جمله فارسی همزمان با یک فعل عربی متناظر شوند. در این فرآیند در نهایت یک فعل عربی به کار می‌رود که به لحاظ معنایی به عنصری از جمله فارسی و به لحاظ اسنادی به فعل «است» تکیه دارد.

برای استفاده از فعل عربی در این فرآیند بهترین تکیه‌گاه در جمله فارسی «مسند» است؛ به‌ویژه وقتی مسند معنای وصفی دارد؛ زیرا مسند در جمله فارسی همان خبری است که دربارهٔ مسندآلیه داده می‌شود و از این منظر به فعل شباهت دارد. قابل توجه است که در تحلیل جمله اسنادی فارسی از دیدگاه دستور زایشی، فعل اسنادی به تنهایی فعل مرکزی جمله به شمار نمی‌رود، بلکه مجموع مسند و فعل اسنادی با هم فعل مرکزی به شمار می‌رود (طیب‌زاده، ۱۳۹۱: ۷۹). مشکوة‌الدینی در کتاب «دستور زبان فارسی بر پایهٔ نظریهٔ گشتاری» می‌گوید: «گروه فعلی می‌تواند به صورت مسند بعلاوهٔ فعل رابط ظاهر شود» (مشکوة‌الدینی، ۱۳۷۰: ۹۹)؛ بر این اساس ممکن است «مسند» و «است» همزمان با یک فعل عربی متناظر شوند:

«زیبایی با شگفت‌انگیزی همراه است»: «يَقْتَرِنُ الْجَمَالَ بِالْإِعْجَابِ» (ح: ۱۳۲-۱۳۳)

«دشواری ترجمهٔ شعر هم در همین نکته نهفته است»: «صَعُوبَةُ تَرْجُمَةِ الشَّعْرِ تَكْمُنُ فِي هَذَا الْأَمْرِ» (ح: ۱۵۸-۱۵۹)

«شعر نو مستلزم ذهنیتی است نو»: «إِنَّ الشَّعْرَ الْحَدِيثَ يَقْتَضِي عَقْلِيَّةً حَدِيثَةً» (ح: ۱۵۴-۱۵۵)

در این الگو از تناظر صوری، رابطه دستوری میان ارکان جمله فارسی و ارکان جمله عربی تابعی از نحوه کاربرد فعل در جمله عربی می‌شود. به عنوان مثال، در نمونه نخست «زیبایی» مسندآلیه است که سپس معادلش «الجمال» فاعل «يَقْتَرِنُ» شده؛ یا در نمونه دوم «دشواری» مسندآلیه است که معادلش «صعوبة» مبتدا شده تا فعل «تَكْمُنُ» خبرش شود؛ یا در نمونه سوم «شعر» مسندآلیه است که معادلش «الشعر» اسم «إِنَّ» شده تا فعل «يَقْتَضِي» خبرش شود نظر به تنوع بالای مسندهای وصفی در جمله‌های فارسی که قابلیت تبدیل شدن به فعل عربی را دارند، این شیوه از معادل‌سازی می‌تواند کاربرد وسیعی داشته باشد. در این الگو نیز ممکن است فعل عربی از زمان حال خارج شود:

«شاملو در بیشتر شعرهای خود در پی رسیدن به این کمال است»: «أَنَّهُ كَانَ بَيْنِي فِي غَالِبِيَّةِ قِصَائِهِ الْوَصُولَ إِلَى ذَلِكَ الْكَمَالِ» (ح: ۴۴-۴۵)

«هرچه اندیشه‌های ما بیشتر و دقیق‌تر باشد، نیازمندی ما نسبت به آنها بیشتر است»: «كَلَّمَا تَعَاظَمْتَ أَفْكَارُنَا وَ دَقَّتْ، مَسَّتْ حَاجَتُنَا إِلَيْهَا» (ح: ۱۲۲-۱۲۳)

گرچه در جمله فارسی مسند به دلیل نقش اخباری‌اش قابلیت برجسته دارد تا در ادغام با فعل «است» همزمان با فعلی عربی متناظر شود، اما این تناظر می‌تواند با ادغام «مسندآلیه» و «است» نیز حاصل شود:

«منظور از آن، توجه و یا موضع‌گیری شعر نسبت به مسائل سیاسی و اجتماعی است»: «بُرَادُ بَذَلِكْ اِهْتِمَامُ الشَّعْرِ أَوْ اتِّخَاذُهُ مَوْقِفًا حَيَالِ الْقَضَايَا السِّيَاسِيَّةِ وَ الْاجْتِمَاعِيَّةِ» (ح: ۱۴۴-۱۴۵)

«لازمه انس گرفتن با آن‌ها، سنخیت فکری و روحی پیدا کردن با شاعر ... است»: «يَتَطَلَّبُ التَّعَوُّدُ عَلَيْهَا التَّوْحُدَ فِكْرِيًّا وَ نَفْسِيًّا مَعَ الشَّاعِرِ ..» (ح: ۷۰-۷۱)

علاوه بر مسند و مسندالیه، قیدی همچون «هنوز» به عنوان قید زمان نیز همراه با «است» می‌تواند همزمان در تناظر با فعلی عربی قرار بگیرند؛ زیرا معنای این قید را در عربی می‌توان با فعل ناقص «ما زال / لا يزال» بازسازی کرد:

«آن مقدار از واژه‌ها که هنوز ... در سخن ما و آنان مشترک است ..»: «ما تيسر من المفردات التي ما زالت ... قاسماً مشتركاً بين كلامنا وكلامهم» (ح: ۱۴۰-۱۴۱)

در مجموع، نکته محوری در این الگو از تعادل متنی این است که در جمله فارسی به غیر از فعل «است»، کدام عنصر از جمله قابلیت دارد تا در زبان عربی در قالب یک فعل معادل‌یابی شود.

۳-۴. گروه واژگانی در عربی متناظر با جمله اسنادی با فعل «است» جمله اسنادی با فعل «است» ممکن است در عربی نه با یک جمله، بلکه با یک گروه واژگانی معادل شود. در این حالت جمله فارسی از سطح جمله به سطح گروه واژگانی در عربی کاهش می‌یابد و این فرآیند باعث می‌شود فعل «است» عملاً در ترجمه حذف شود. از مصداق‌های این فرآیند جایی است که جمله اسنادی به عنوان جمله‌ای توضیحی برای یک واژه می‌آید، آن‌گاه این جمله در ترجمه به عربی در قالب صفت برای آن واژه ترجمه می‌شود؛ به عنوان مثال:

«... و برخلاف حافظ که عاشق امور باقی است می‌گوید ..»: «وهو خلافاً للشاعر حافظ المشغوف بالباقي من الشؤون يَنوهُ قائلاً ..» (ح: ۳۶-۳۷)

«ایشان آن بی‌تابی را با علائم و نشانه‌هایی که معهود و موضوع و قراردادی است ... ثبت می‌کنند»: «يسجلون ذلك التوتّر بعلاّمة معهودة وموضوعة ومتفق عليها ..» (ح: ۱۳۰-۱۳۱)

در این فرآیند گروه‌های واژگانی عربی می‌توانند در نقش‌های دستوری متنوعی ظاهر شوند؛ به عنوان مثال:

«این دو گونه واژگان که وجه مشترکشان غرابت و دوری از زبان معمولی است، ..»: «هذانِ الضَّرْبَانِ مِنَ الْمَفْرَدَاتِ، بِقَاسِمِهَا الْمَشْتَرِكِ مِنَ الْغَرَابَةِ وَالتَّنَائِي عَنِ اللَّغَةِ الْعَادِيَّةِ، ...» (ح: ۴۴-۴۵)

این جا جمله اسنادی فارسی (که وجه مشترکشان ... است) باز به یک گروه واژگانی عربی کاهش یافته (بِقَاسِمِهَا الْمَشْتَرِكِ ...)، اما این بار گروه واژگانی عربی در نقش جار و مجرور ظاهر شده است. به عنوان مثال:

«در بسیاری از اشعار شاعران امروز این جنبه مشهود نیست؛ زیرا تأکید آنان بر اهمیت «تصویر» مجرد است»: «وَقَدْ يَفْتَقِرُ الْعَدِيدُ مِنْ قِصَائِدِ شِعْرَاءِ الْحَدَاثَةِ إِلَى هَذَا الْمَبْدَأِ، تَرْكِيْزاً مِنْهُمْ عَلَى أَهْمِيَّةِ الصُّورَةِ الْمَجْرَدَةِ وَحَدَهَا» (ح: ۲۲-۲۳)

اینجا جمله اسنادی فارسی با رابط «زیرا» آغاز شده تا دلیلی برای جمله قبلش باشد. سپس این جمله در عربی به گروهی اسمی کاهش یافته که در نقش مفعول له ظاهر شده و کارکرد معنایی معادلی با جمله فارسی یافته است. مصداقی دیگر از این فرآیند هنگامی است که در متن فارسی بعد از یک جمله اسنادی، جمله اسنادی دیگری می‌آید که مسندالیه‌اش به قرینه مسندالیه قبلی حذف شده است، آن‌گاه در عربی جمله اول مستقلاً ترجمه می‌شود و جمله دوم به گروهی اسمی کاهش می‌یابد و به مسند در ترجمه جمله اول افزوده می‌شود:

«شعر اعتراض است، فریاد است ..»: «الشعر احتجاجٌ وصرخةٌ ..» (ح: ۱۵۶-۱۵۷)

نمونه خاص دیگری از این حالت، جایی است که جمله فارسی با «ممکن است» (مسند + فعل اسنادی) آغاز می‌شود و سپس جمله‌ای می‌آید که جانشین مسندالیه است و حکم «ممکن بودن» به آن نسبت داده می‌شود. از آنجا که در عربی حرف «قد» پیش از فعل مضارع بر «امکان و احتمال» دلالت دارد، «ممکن است» می‌تواند با حرف «قد» معادل شود:

«یک نفر که ممکن است ۲۰۰ سال بعد باشد ..»: «إِنَّ أَحَدًا مَا وَ قَدْ يَكُونُ هُنَاكَ بَعْدَ مِئْتَيْ عَامٍ ..» (ح: ۱۳۶-۱۳۷)

بنابراین، در این نوع از تعادل، تناظر صوری میان جمله اسنادی فارسی و معادل متنی عربی اش کاهشی قابل توجه می‌یابد؛ زیرا رابطه اسناد که در جمله فارسی با فعل «است» وجود داشته، کاملاً در معادل عربی اش حذف می‌شود. در شکل خاص دیگری از حذف رابطه اسناد، ممکن است فعل «است» در ترجمه به عربی حذف شود، اما کارکرد معنایی اش از طریق مقدم ساختن عنصری از جمله عربی معادل سازی شود. پیشتر دیدیم که فعل «است» می‌تواند پس از عنصری از جمله فارسی بیاید تا آن عنصر را در ساخت معنایی جمله برجسته سازد. از این جهت در عربی یکی از روش‌های برجسته ساختن عنصری از جمله، مقدم ساختن آن در ساخت جمله است. از این رو، وقتی جمله اسنادی فارسی از نوع بیان شده با روش مقدم ساختن عنصری در جمله عربی معادل سازی می‌شود، فعل «است» عملاً حذف می‌شود، اما کارکرد معنایی اش معادل سازی می‌شود:

«در همین خصلت است که شعر نو با شعر عرفانی قرابت می‌یابد»: «بهذه الخصوصية بالذات يتمثل الشعر الحديث مع الشعر العرفاني» (ح: ۶۴ و ۶۵)

«پس از این شکستن است که یک ذره یک منظومه سیاره‌ای ... را تداعی می‌کند»: «إثر هذا الانفصام تتداعى إلى الذهن من الذرة منظومة من الكواكب ..» (ح: ۱۳۸ و ۱۳۹)

در خصوص جمله‌های اسنادی که مسندالیه‌شان به قرینه قبل حذف شده، حالتی خاص از معادل سازی جمله اسنادی فارسی در عربی وجود دارد که نتیجه اش کاملاً شبیه به فرآیند کاهش جمله است و آن هنگامی است که در جمله عربی از رابط «بَلْ» استفاده می‌شود و بعد از «بَلْ» مبتدا حذف می‌شود:

«این عمق ... عقلانی نیست، رازورزانه است»: «ذلك العمق ليس عقلا نياً بل باطنياً» (ح: ۶۳-۶۴)

اینجا نیز جمله «رازورزانه است» مسندالیه‌اش به قرینه مسندالیه قبلی (این عمق) حذف شده است. این بار میان جمله‌های فارسی رابطه «نفی و اثبات» جریان دارد و می‌توان میانشان حرف ربط «بلکه» را فرض کرد که معنای «تصحیح» یا «اضراب» دارد و می‌تواند حذف شود (فرشیدورد، ۱۳۸۲: ۵۲۹ و خطیب‌رهبر، ۱۳۶۷: ۲۳۶). بر مبنای همین رابطه معنایی، در عربی بعد از ترجمه جمله اول حرف «بَلْ» آمده و سپس واژه «باطنی» در تعادل با جمله «رازورزانه است» آمده است. نتیجه این فرآیند ظاهراً تفاوتی با کاهش جمله به گروه واژگانی ندارد، اما به لحاظ دستوری نمی‌توان «باطنی» را مصداقی از کاهش جمله محسوب کرد؛ زیرا بر اساس نحو عربی، بعد از «بَلْ» مبتدا می‌تواند به قرینه ماقبل حذف شود و فقط خبر بیاید (ابن هشام، ۲۰۰۰م، جلد ۲: ۱۸۴). از این رو، این جا «باطنی» خبر برای مبتدای محذوف و مرفوع است و در نتیجه به لحاظ دستوری یک جمله کامل محسوب می‌شود که مبتدایش حذف شده، دقیقاً مثل «رازورزانه است» در جمله فارسی. این نکته جایی بهتر مشخص می‌شود که پس از «بَلْ» مبتدا می‌آید:

«بیدادی که بر ما می‌رود، حادثه گذرایی نیست، بلکه تکرار بیدادی است که در سرتاسر تاریخ رفته است»: «الضَّمِيمُ الَّذِي نُعَانِيهِ لَيْسَ بِحَادِثٍ عَابِرٍ، بَلْ هُوَ تَكَرَّرٌ لِقَهْرِ السَّائِدِ عَلِيٍّ مَرَّةً التَّارِيخِ» (ح: ۴۶-۴۷)

در جمله عربی بعد از «بَلْ» مبتدا آمده: «هو» و این نشان می‌دهد که جمله بعد از «بَلْ» به لحاظ دستوری جمله‌ای کامل است. از این رو، اگر ترجمه جمله اسنادی در عربی با «بَلْ» آغاز شود و بعدش مبتدا حذف شود به لحاظ دستوری این نمونه مصداقی از ترجمه جمله اسنادی به جمله اسمیه است؛ اما نتیجه نهایی‌اش کاملاً شبیه به کاهش جمله فارسی به گروه واژگانی عربی است.

۳-۵. اسلوب‌های کلیشه‌ای و تعبیرهای اصطلاحی در عربی معادل با جمله اسنادی با فعل «است»

در الگوهای قبلی از معادل‌سازی جمله‌های اسنادی با فعل «است» در زبان عربی، معادل‌های عربی در پوشش‌دهی به ارکان جمله فارسی به گونه‌ای بودند که مقایسه دستوری میان اجزای جمله عربی و جمله فارسی امکان‌پذیر بود، اما گاه در ترجمه جمله اسنادی فارسی در زبان عربی از یک اسلوب بیانی کلیشه‌ای استفاده می‌شود که ساخت دستوری خود را به جمله عربی تحمیل می‌کند بی‌آنکه لزوماً بتوان به‌طور دستوری رابطه متناظری میان ارکان جمله‌های عربی و فارسی مشاهده کرد. از مصداق‌های این حالت آنجاست که جمله اسنادی همراه با قید تعجب «چه» در عربی با اسلوب تعجب ترجمه می‌شود:

«اگر شعر نتواند زیبا واقع شود، چه سرباری است به روی زندگی انسانی!»: «إِنَّ الشَّعْرَ إِذَا لَمْ يَبْدُ رَائِعًا ... فَمَا أَكْثَرَهُ تَطْفُلًا عَلَى الْحَيَاةِ الْإِنْسَانِيَّةِ!» (ح: ۱۲۲-۱۲۳)

در جمله «چه سرباری است...»، مسندآلیه «شعر» است که به قرینه ماقبل حذف شده است. «سرباری» مسند است و قید «چه» نیز دلالت بر تعجب دارد (ر. ک؛ فرشیدورد، ۱۳۸۲: ۲۶۹). متقابلاً در جمله عربی، مجموع «چه سرباری است» با «مَا أَكْثَرَهُ تَطْفُلًا» معادل شده که ساخت دستوری کاملاً متفاوتی دارد (ر. ک؛ السامرائی، ۲۰۰۰، ج ۴: ۲۸۰)؛ بنابراین، نمی‌توان رابطه دستوری متناظری میان عناصر جمله اسنادی و اسلوب تعجب در اینجا یافت. مصداقی دیگر از این حالت، استفاده از اسلوب «لَا بَدَّ ل... مِنْ ..» است:

«شاعر امروزی ... ناچار از نوعی برخورد با زبان دستوری است»: «لَا بَدَّ لِشَاعِرِ الْحَدَاثَةِ مِنْ تَعَامُلٍ مَعَ نَحْوِ اللَّغَةِ ..» (ح: ۲۴ و ۲۵)

در این نمونه نیز استفاده از یک اسلوب بیانی باعث شده جمله عربی ساخت نحوی خاصی را بگیرد که این اسلوب اقتضا می‌کند؛ بدون اینکه اجزایش تناظری دستوری با اجزای جمله فارسی داشته باشد.

شکل دیگری از این الگو، جایی است که در ترجمه جمله اسنادی از یک تعبیر اصطلاحی عربی استفاده می‌شود و باز ساخت دستوری جمله عربی تابعی از نحوه کاربرد آن تعبیر می‌شود؛ زیرا تعبیر اصطلاحی شکل بیانی جاافتاده‌ای دارد و لزوماً معنایش حاصل از معنای تک تک اجزایش نیست، بلکه در مجموع بر معنای خاصی دلالت دارد که اهل زبان آن را به مثابه یک مفهوم واحد درک می‌کنند (ر. ک؛ القاسمی، ۱۹۷۹م: ۲۸ و طبیب‌زاده، ۱۳۸۵: ۶۶) به عنوان مثال:

«در عالم شعر، جنگ نو و کهنه اکنون جنگی پایان یافته است»: «فَقَدْ وَضَعَتِ الْحَرْبُ بَيْنَ الْقَدِيمِ وَالْحَدِيثِ فِي عَالَمِ الشَّعْرِ أَوْزَارَهَا!» (ح: ۳۴-۳۵)

«تجربه‌های عرفانی ... از دسترس اذهان عادی به دور است»: «التَّجَارِبُ الْعُرْفَانِيَّةُ ... تَعْجِزُ عَنِ تَنَاوُلِهَا الْأَذْهَانُ الْعَادِيَّةُ» (ح: ۷۰-۷۱)

تعبیر «جنگ ... جنگی پایان یافته است» با تعبیر «وَضَعَتِ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا» معادل شده که به لحاظ معنایی با تعبیر فارسی معادل است (اتمام جمل). اما این تعبیر با ساخت «فعل + فاعل + مفعول»، به لحاظ دستوری هیچ تناظری با ساخت اسنادی جمله فارسی ندارد. به همین شکل در نمونه دوم نیز تعبیر «از دسترس اذهان به دور است» با تعبیر «تَعْجِزُ عَنِ تَنَاوُلِهَا الْأَذْهَانُ» معادل شده که در عین تعادل معنایی، تناظری دستوری ندارند.

بنابراین، وقتی در ترجمه جمله اسنادی با فعل «است» در عربی از اسلوب‌ها و تعبیرهای اصطلاحی استفاده می‌شود، ساخت دستوری جمله عربی تابعی از نحوه کاربرد اسلوب‌ها و تعبیرها در این زبان می‌شود و این معمولاً باعث می‌شود جمله عربی به لحاظ تناظر صوری از جمله فارسی متفاوت شود و رابطه دو جمله به طور کلی در سطح تعادل متنی برقرار شود.

۳-۶. تغییر نحوه بیان در عربی در تعادل با جمله اسنادی با فعل «است»
در الگویی دیگر از معادل‌سازی که در آن نیز میان عناصر جمله اسنادی و معادل متنی‌اش در عربی تناظری صوری برقرار نمی‌شود، جایی است که نحوه بیان مضمون در ترجمه تغییر می‌کند. در این الگو مترجم مضمون جمله فارسی را در قالب جمله‌ای عربی بیان

می‌کند که به لحاظ معنایی با جمله فارسی تعادلِ متنی دارد، اما به لحاظ نحوه بیان و نوع جمله‌بندی کاملاً متفاوت از جمله فارسی است:

«هر سطر، مکمل سطر دیگر است»: «يكتملُ المغزى بتوالى السطور» (ح: ۲۴-۲۵)

«تنها در یک رباعی رودکی است که بارقه‌ای از عرفان به چشم می‌آید»: «هناك رباعية واحدة فقط للشاعر رودكي نلمح من خلالها بارقة عرفانية» (ح: ۶۲-۶۳)

در نمونه اول، ترجمه معکوس از جمله عربی اینگونه است: «مضمون با توالی سطرها تکمیل می‌شود» پس جمله عربی گرچه با جمله فارسی در تعادل معنایی است، اما به لحاظ تناظر صوری متفاوت است. در نمونه دوم نیز «تنها در یک رباعی است که ..» با بیانی شبیه به این ترجمه شده: «تنها یک رباعی از رودکی وجود دارد که ..» پس باز جمله عربی در عین تعادل متنی با جمله فارسی، شیوه بیانی و ساخت صوری متفاوتی یافته است. چون فرض است که هر مضمونی را می‌توان به شیوه‌های متنوعی با جمله‌بندی‌های متفاوت در یک زبان بیان کرد، الگوی تغییر شیوه بیان در ترجمه، الگویی قاعده‌پذیر نیست؛ زیرا کاملاً به این بستگی دارد که مترجم در زبان مقصد از کدام یک از شیوه‌های بیانی ممکن برای ارائه یک مضمون استفاده می‌کند.

بحث و نتیجه‌گیری

فراتر از نتایج محدودی که مقایسه صرفاً دستوری میان دو زبان فارسی و عربی به دست می‌دهد، دیدگاه کاربردی به تعادل متنی میان دو زبان فارسی و عربی نشان می‌دهد که برای معادل‌سازی جمله‌های اسنادی با فعل «است» در زبان عربی، عملاً شش الگوی کاربردی به شرح زیر وجود دارد:

۱- الگوی اول شامل جمله‌های عربی است که اسناد در آن‌ها صرفاً نمودی دستوری دارد؛ یعنی صرفاً از رابطه دستوری میان مسند‌الیه و مسند حاصل می‌شود بی آن‌که هیچ فعلی در جمله به کار رود. ساخت‌های اصلی این الگو جمله‌های اسمیه‌ای هستند که مسندشان «خبر مفرد» یا «خبر شبه جمله» است. البته این جمله‌ها اولاً می‌توانند با «حروف مشبّهة بالفعل» نیز آغاز شوند. ثانیاً گاه قبل از خبرشان یک ضمیر می‌آید که به مبتدا برمی‌گردد. ثالثاً ممکن

است مبتدا یا خبرشان جمله مؤول به مفرد باشند. اسلوب «أما... فـ..» نیز اگر بعد از حرف «فـ» فعلی نداشته باشد، روساختی کاملاً شبیه به همین الگو دارد و می‌تواند در تعادل با جمله اسنادی با فعل «است» به کار رود.

۲- الگوی دوم شامل جمله‌هایی عربی است که اسناد در آن‌ها مثل جمله فارسی نمودی واژگانی دارد و در یک فعل نمود می‌یابد. در این الگو افعال عربی رابطه‌ای را که فعل «است» در جمله فارسی میان مسند و مسندالیه برقرار کرده، میان معادل‌های آن‌ها در جمله عربی شبیه‌سازی می‌کنند. این فعل‌ها به دو نوع تقسیم می‌شوند: الف- فعل‌هایی که در ساخت معنایی جمله، دلالت بر حدوث ندارند و کارکردی اسنادی دارند به‌ویژه «یکون، یعد، یعتبر و یبدو». ب- فعل‌هایی که بر حدوث دلالت دارند و به‌طور موردی متناسب با ساخت معنایی جمله‌ای خاص انتخاب می‌شوند. هر دو نوع در اصل در زمان مضارع به کار می‌روند، اما ممکن است ماضی یا مستقبل نیز بیایند که این تغییر زمان می‌تواند به سبب بافت زمانی متن یا ساخت شرطی جمله باشد.

۳- در الگوی سوم نیز مثل الگوی قبل اسناد در جمله عربی با یک فعل نمود می‌یابد، اما این بار فعل عربی بر پایه معنای عنصری از جمله فارسی انتخاب می‌شود و همزمان در تناظر با آن عنصر و فعل «است» قرار می‌گیرد. این فرآیند به‌ویژه بر پایه مسند جمله فارسی اجرا می‌شود، اما همچنین ممکن است بر پایه عناصری دیگر مثل مسندالیه یا قید زمان «هنوز» نیز اجرا شود. همچون الگوی قبل این‌جا نیز ممکن است زمان فعل به همان دلایل تغییر یابد. مسأله مهم در این الگو آن است که کدام عنصر از جمله فارسی قابلیت تبدیل شدن به فعلی عربی را دارد.

۴- در الگوی چهارم، جمله اسنادی فارسی در ترجمه از قالب جمله خارج می‌شود و در عربی به گروهی واژگانی کاهش می‌یابد که به‌عنوان سازه‌ای در جمله‌ای دیگر به کار می‌رود. این گروه‌های واژگانی در ساخت جمله‌ای دیگر می‌توانند نقش‌های متنوعی همچون صفت، مفعول به، مفعول له، جار و مجرور و... بگیرند. نقش این گروه‌های واژگانی در جمله عربی بستگی به این دارد که جمله اسنادی در متن فارسی چه رابطه معنایی با جمله مجاورش دارد.

۵- در الگوی پنجم، جمله عربی با استفاده از اسلوب‌های کلیشه‌ای یا تعبیرهای اصطلاحی رایج در زبان عربی ساخته می‌شود که به لحاظ دستوری، ساخت دستوری خاص خود را به جمله عربی تحمیل می‌کنند، بی‌آنکه اجزایشان لزوماً رابطه دستوری متناظری با اجزاء جمله اسنادی فارسی داشته باشند.

۶- در نهایت در الگوی ششم، مضمون جمله اسنادی فارسی در قالب جمله‌ای عربی بیان می‌شود که به لحاظ معنایی با آن معادل است، اما به لحاظ نحوه بیان و نوع جمله‌بندی کاملاً متفاوت از آن است و از این رو به لحاظ دستوری تناظر صوری میانشان برقرار نیست. به سبب تنوع شیوه‌های بیانی ممکن برای ارائه یک مضمون، این الگو قاعده‌مند نیست.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Hessam Hajmomen <https://orcid.org/0000-0002-5984-4318>
Sichani

منابع

- ابن هشام الأنصاری. (۲۰۰۰م). *معنی اللیب عن کتب الأعراب*. جلد ۱. الكويت: المجلس الوطني. ارژنگ، غلامرضا. (۱۳۷۴). *دستور زبان فارسی امروز*. تهران: انتشارات قطره. اسودی، علی. (۱۳۹۶). *فن ترجمه و تعریب کاربردی*. قم: دارالفکر. اصغری، جواد. (۱۳۹۵). *رهیافتی نوبر ترجمه از زبان عربی*. تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی تهران. انوری، حسن و احمدی گیوی، حسن. (۱۳۸۵). *دستور زبان فارسی ۲*. تهران: انتشارات فاطمی. الجواری، أحمد عبدالستار. (۲۰۰۶م). *نحو الفعل*. بیروت: المؤسسة العربية للدراسات والنشر. حاتم، باسل و میسون، ایان. (۱۹۹۸م). *الخطاب و المترجم*. ترجمة عمر فايز عطاری. الرياض: جامعة الملك سعود.
- حقوقی، محمد، سمیعی، احمد و معصومی همدانی، حسین. (۱۳۸۴). *شعر امروز ایران*. به اهتمام و ترجمه عربی موسی اسوار. *نامه فرهنگستان*، ضمیمه شماره ۲۰.
- حلمی، أحمد کمال الدین. (۱۹۹۲). *مقارنته بین النحو العربی والنحو الفارسی*. الكويت: جامعة الكويت.

خطیب‌رهر، خلیل. (۱۳۶۷). *دستور زبان فارسی: کتاب حروف اضافه و ربط*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

خیام‌پور، عبدالرسول. (۱۳۴۴). *دستور زبان فارسی*. تبریز: انتشارات کتابفروشی تهران.

زرکوب، منصوره. (۱۳۷۸). *روش نوین فن ترجمه*. اصفهان: انتشارات مانی.

السامرائی، فاضل الصالح. (۲۰۰۰م). *معانی النحو*. جلد ۱، ۲، ۳، ۴. عمان: دارالفکر.

طیب‌زاده، امید. (۱۳۸۵). *ساخت‌های اسنادی و سببی در زبان فارسی*. *نامه فرهنگستان*، ۴ (۳۲)، ۷۶-۶۱.

طیب‌زاده، امید. (۱۳۹۱). *دستور زبان فارسی بر اساس نظریه گروه‌های خودگردان در دستور وابستگی*. تهران: انتشارات مرکز.

طیبیان، سید حمید. (۱۳۸۷). *برابره‌های دستوری در عربی و فارسی*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی.

طهماسبی، عدنان و نقی‌زاده، علاء. (۱۳۹۹). *ورشة التعریب*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

فاتیحی‌نژاد، عنایت‌الله، و فرزانه، سید بابک. (۱۳۷۷). *آیین ترجمه*. تهران: انتشارات محبوب.

فرشیدورد، خسرو. (۱۳۸۲). *دستور مفصل امروز*. تهران: انتشارات سخن.

القاسمی، علی. (۱۹۷۹م). *اللسان العربی. التعابیر الاصطلاحیة والسیاقیة*، ۱۷ (۱)، ۱۷-۳۳. الرباط: مکتب تنسیق التعریب.

کتفورد، جی. سی. (۱۳۷۰). *یک نظریه زبان‌شناسی از دیدگاه زبان‌شناسی*. ترجمه احمد صدارتی. تهران: انتشارات نی.

المتوکل، أحمد. (۲۰۱۰م). *اللسانیات الوظيفیة: مدخل نظری*. بیروت: دارالکتب الجدید المتحدة.

مشکوة‌الدینی، مهدی. (۱۳۷۰). *دستور زبان فارسی بر پایه نظریه گشتاری*. مشهد: انتشارات دانشگاه فردوسی.

معروف، یحیی. (۱۳۸۶). *فن ترجمه*. تهران: انتشارات سمت.

Translated References to English

Arjhang, Gh. (1995). *Persian Grammar Today*. Tehran: Ghatreh Publishing.

[In Persian]

Al- Samarra'i, F, S. (2000). *Meanings of Grammar*. Amman: Dar Al-Fikr.

[In Arabic]

Al-jawari, A, A. (2006). *Towards The Verb*. Beirut: Arab Institute for Research. [In Arabic]

- Al-ghasemi, A. (1979). Idiomatic and Textual Interpretations. *Allisan Alaraby (Arabic language)*, 17 (1), 17-3. Rabat. [In Arabic]
- Al-Mutawakkil, A. (2010). *Arabic Language Functional Linguistics Theoretical Introduction*. Beirut: Dar Al-Kitab Al-Jadeed. [In Arabic]
- Anvari, H., Ahmadi Givi, H. (2006). *Persian Grammar 2*. Tehran: Fatemi Publishing. [In Persian]
- Asghari, J. (2016). *A new approach to translation from Arabic*. Tehran: Academic Center for Education. [In Persian]
- Aswadi, A. (2017). *The practical method of translation*. Qom: Dar Al-Fekr. [In Persian]
- Catford, J. C. (1995). *A Linguistic Theory of Translation*. Translated by Ahmad Sedarati: Tehran: Ney Publishing. [In Persian]
- Farshidvard, Kh. (2003). *Detailed Grammar Today*. Tehran: sokhan Publishing. [In Persian]
- Fatehi Nejad, E., Farzane, S. B. (1998). *Translation Method*. Tehran: Mahboob Publishing. [In Persian]
- Hatim, B., Mason, I. (1998). *Discourse and the Translator*. Translated by Atari, O. F. Riyadh: King Saud University. [In Arabic]
- Hilmi, A. K. (1992). *Comparison between Arabic Grammar and Persian Grammar*. Kuwait: Kuwait University. [In Arabic]
- Hoqouqi, M., Samii Gilani, A., Masoumi Hamedani, H. (2005). *Iranian Poetry Today*. Translated by Aswar, M. Nama-i Farhangistan (Writings of the Academy). Appendix No. 20. [In Persian and Arabic]
- Ibn Hisham al-Ansari. (2000). *Moughni al-Labib*. Kuwait: National Council. [In Arabic]
- Khatib Rahbar, Kh. (1988). *Persian Grammar: Prepositions and conjunctions*. Tehran: Tehran University Publishing. [In Persian]
- Khayyam Pour, A. (1965). *Persian Grammar*. Tabriz: Tehran bookstore Publishing. [In Persian]
- Maroof, Y. (2007). *Translation Technique*. Tehran: Samt Publishing [In Persian]
- Meshkat Al-Dini, M. (1991). *Persian Grammar Based on Transformational Theory*. Mashhad: Ferdowsi University Publishing. [In Persian]
- Tabibiyan, S. H. (2008). *Grammatical Similarities in Persian and Arabic*. Tehran: Institute for Humanities and Cultural Studies. [In Persian]
- Tabibzadeh, O. (2007). Causative and Copulative Structures in Persian. *Nama-i Farhangistan (Writings of the Academy)*, 4 (32), 61-76. [In Persian]

- Tabibzadeh, O. (2012). *Persian Grammar*. Tehran: Markaz Publishing. [In Persian]
- Tahmasebi, A., Naghi Zade, A. (2020). *Arabic Translation Workshop*. Tehran: Tehran University Publishing. [In Persian]
- Zarkoob, M. (1999). *New Method in Translation Technique*. Isfahan: Mani Publishing. [In Persian]

استناد به این مقاله: حاج مؤمن سیجانی، حسام. (۱۴۰۳). جمله اسنادی با فعل «است» و معادل‌های کاربردی آن در عربی بر مبنای نظریه کتفورد. *دوفصلنامه پژوهش‌های ترجمه در زبان و ادبیات عربی*، ۱۴ (۳۰)، ۱۸۳-۲۲۲. doi: 10.22054/rctall.2024.79499.1735

Translation Researches in the Arabic Language and Literature is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.